

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:2 • 2011

Luckor bland svenska historiker

HENRIK ÅGREN* *Högskolan i Gävle*

Den nyutkomna antologin *Svenska historiker: från medeltid till våra dagar* är ett imponerande verk.¹ På nära 700 sidor presenteras 56 personer och en genre (de anonyma medeltida rimkrönikorna) i separata artiklar. Översikten sträcker sig från senmedeltiden fram till 1900-talets slut. Ändå finns här en beklaglig lucka.

Tonvikten ligger på det moderna. Av de 57 artiklarna behandlar 44 tiden från och med Erik Gustaf Geijer. Av de övriga 13 täcker endast fyra perioden ca 1600–1750: Johannes Messenius (d. 1636), Johannes Schefferus (d. 1679), Olof Rudbeck den äldre (d. 1702) och Samuel von Pufendorf (d. 1694). Den tid då historieskrivningen blev en formaliserad offentlig angelägenhet i Sverige representeras därmed av en påfallande tunn trupp. Eftersom samtliga fyra avslutade sin verksamhet senast omkring 1700 lämnas första halvan av 1700-talet helt utan avseende, vilket är särskilt anmärkningsvärt.

Det är inte de cirka 50 åren i sig som är problemet. I tid räknat är den lucka som tidigare i boken lämnas mellan Peder Svart och Johannes Messenius ungefär lika stor. I det fallet går det dock att hävda att historieskrivningen i Sverige inte utvecklades nämnvärt under perioden.² Samma argument kan inte användas för första halvan av 1700-talet. Faktum är att ämnet upplevde en betydande utveckling just då. Den var delvis metodologisk, men ur den aspekten främst en fortsättning

* Fil. dr i historia, universitetslektor

1. Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), *Svenska historiker: från medeltid till våra dagar* (Stockholm 2009). Se även Peter Aronssons recension av boken i detta häfte av *Historisk tidskrift*.

2. Sten Lindroth, *Svensk lärdomshistoria: medeltiden: reformationstiden*, (Stockholm 1989) s. 185f.

på tendenser som berörs i artiklarna om Schefferus och Rudbeck och därför täcks i antologin.³ Delvis var den dock också allmänt idé- eller ideologihistorisk, och den sidan missas helt i antologin.

Som bidragen om Sven Lagerbring och Olof von Dalin visar var svenska historiker i mitten av 1700-talet tydligt påverkade av upplysningsidéer.⁴ Detta yttrade sig till att börja med i nya typer av kritik, där till exempel förnufts- eller tendenskritik kom att komplettera den sedan tidigare etablerade jämförande textkritiken.⁵ Men vid sidan om sådana metodologiska nyheter spred sig också ett sätt att skriva som innebar ett öppnare, rent av mer subjektivt, fördömande av värden som författarna ogillade. Särskilt hårt drabbades medeltiden och katolsk kristendom.⁶ Även den tendensen är ett typiskt upplysningsdrag.

Inställningen var visserligen inte okänd under tidigare sekler. Författaren till den krönika som på tveksamma grunder har tillskrivits Laurentius Petri intog en avvisande hållning till asketisk katolsk fromhet.⁷ Religiöst baserad medeltidskritik kan också hittas i Johannes Baazius kyrkohistoria från 1642 eller i Schefferus utgåva av Erikslegenden från 1675.⁸ Före 1690-talet var sådana ställningstaganden ändå förvånansvärt sällsynta. Historikerna intog i stället ofta en ointresserad attityd till medeltidens avvikande trosuppfattningar. Exakt vad det berodde på är svårt att säga, men en kvalificerad gissning är att historieskrivningen under 1600-talet främst hade ett uppbyggligt, riksstärkande syfte och därför, för att tala med Nietzsche, tog sig monumentalistiska och anti-

3. Nils Ekedahl, "Johannes Schefferus 1621–1679: historien i regeringskonstens tjänst" och Gunnar Broberg, "Olof Rudbeck 1630–1702: Atlanticans skapare.", båda i Björk & Johansson (red.) (2009).

4. Anna Wallete, "Sven Lagerbring 1707–1787: 'Sanning är historiens liv'" och Ingemar Carlsson, "Olof von Dalin 1708–1763: författare och rikshistoriograf", båda i Björk & Johansson (red.) (2009). Se också Nils Eriksson, *Dalin – Botin – Lagerbring: historieforskning och historieskrivning i Sverige 1747–1787* (Göteborg 1976) s. 43f.

5. Eriksson (1976) s. 44f.; Henrik Ågren, "Emund Slemme – kättare eller frihetskämp? En nordisk investiturstrid och dess historiografiska efterspel", i Samuel Edquist, Lars Hermansson & Stefan Johansson (red.), *Tankar om ursprung: forntiden och medeltiden i nordisk historieanvändning*, (Stockholm 2009) s. 132.

6. Eriksson (1976) s. 113f.; Wallete (2009) s. 146; Carlsson (2009) s. 157; Ågren (2009) s. 127–131.

7. Laurentius Petri, *Svenska Chrönika*, i *Scriptorum rerum svecicarum medii aevi*, II:2, (Uppsala 1828) s. 66.

8. Johannes Baazius, *Inventarium ecclesiae sveo-gothorum continens integram historiam eccles. svec.*, (Linköping 1642) s. 128f.; Johannes Schefferus, *Israel Erlandi fil: Vita et miraculis Sancti Erici sueciae regis*, (Stockholm 1675), s. 110, t.ex. Den sistnämnda behandlas dock inte i antologin. Ekedahl (2009).

kvariska uttryck i stället för kritiska. Påminnelser om att förfäderna hade omfattat värderingar som nu betraktades som perverterade passade inte in i det syftet.

1700-talets historiebruk var som sagt ett annat, men det började tidigare än med Dalin och Lagerbring. Portalverket var Claudius Arrhenius-Örnhjelmns *Historia ecclesiastica* från 1689. Här finns, förutom uttalad tendenskritik riktad mot till exempel Adam av Bremen, också tydlig kritik av den medeltida kristendomen och framför allt av prästerskapet.⁹ Även mirakelberättelser, som tidigare vanligen hade utelämnats ur historieböckerna, behandlas med ett föraktfullt överseende.¹⁰ Upplysningens inställning till det förflutna hade i Sverige alltså en framstående representant vid 1680-talets slut.

Örnhjelmns historiesyn fick sedan snabbt stort inflytande. Här kan särskilt nämnas Erik Benzelius den yngres lektionsserie från 1710-talet eller Jacob Wildes produktion från 1730-talet.¹¹ Den process de representerar är för viktig för att ignorera. Nu ersattes en överseende inställning till en ideologiskt besvärlig period i Sveriges historia med öppet fördömande. Det tyder på en betydelsefull förändring i synen på historieskrivningens roll. Att den stöddes av en metodologisk förnyelse, där medeltida skribenters världsåskådning öppet angavs som skäl för att ifrågasätta deras trovärdighet, gör förändringen ännu intressantare. Dessutom var historikerna ganska tidigt ute. Normalt brukar Sverige under äldre tid betraktas som lite lärdomshistoriskt efterblivet. Här gjorde sig dock alltså en inställning som inte så lite påminner om upplysningen och Voltaire gällande redan 1689.

Historiografi är av tradition mer historievetenskapens än historieskrivningens historia. Därför är det inte märkligt att *Svenska historiker* lägger så stor tonvikt på de senaste 200 åren, då historia allt tydligare har framträtt som en självständig disciplin och ett vetenskapligt ämne.

9. Claudius Örnhjelm, *Historia sveonum gothorumque ecclesiastica*, (Stockholm 1689), s. 235f., 472f., t.ex.

10. Örnhjelm (1689) s. 174, 480, t.ex.

11. Benzelius lektionsserie trycktes först 1762 men var dessförinnan mycket spridd i avskrifter och bör ha haft stor inverkan på historiesynen. Se t.ex. "Collegium privatissimum historiae Svecanae E. Benzeli" (1717), E-samlingen, nr 66, Uppsala universitetsbibliotek, kap. 4:1, 4:14f.; Jacob Wilde, *Sueciae historia pragmatica*, (Stockholm 1731), s. 324, 340f.; dens., *Sveriges beskrivna lagars grund, art och upprinnelse...* (Stockholm 1736), s. 64, 72; dens., *Förberedelse till Samuel Pufendorfs Inledning till svenska statens historia*, (Stockholm 1738), s. 39, 64. Fler exempel finns, men dessa är de mest betydelsefulla.

I och med att antologin innefattar även exempelvis rimkrönikorna och Peder Svart är det dock uppenbart att redaktörerna också har haft ett allmänt idéhistoriskt syfte. Därför borde trender som varit betydelsefulla ur andra aspekter än rent vetenskapliga uppmärksammats mer. I detta specifika fall är det också uppenbart att vetenskapligt och ideologiskt nytänkande samverkade. Kritiken mot medeltiden var ideologiskt motiverad, men den hämtade kraft ur ett nytt sätt att arbeta historiskt. Därför förtjänar åtminstone Örnghjelm en plats i verket och gärna även Benzeliuss och Wilde. Som det är nu missas en av de viktigaste förnyelserna i svensk historieskrivnings historia.